

VÁLTOZÁSOK A MAGYAR NEMZETGAZDASÁG SZERKEZETÉBEN

A GAZDASÁGI ÉLETBEN bekövetkezett változások vizsgálata kényes feladat. Különösen akkor, amikor hiányzik a történelmi távlat, amikor az eseményeket még érzelmi szemszögből vizsgáljuk és bíráljuk, mert nem tudunk szabadulni a közelmúlt változásainak hatása alól. Az elmúlt néhány esztendő, mialatt a magyar nemzetgazdaság jelentős változásokon ment keresztül, a világgazdaságot is minden részében mélyen érintette. A magyar nemzetgazdaság nemcsak belső erők, hatalompolitikai változások hatásait tükrözi, erős és gazdasági életünk valamennyi ágára kiható változásokat hoztak a külső erők, az elmúlt néhány esztendő külpolitikai és háborús eseményei is.

Valószínűnek látszik, hogy a magyar nemzetgazdaságban 1937. óta bekövetkezett változások csak bizonyos részben maradnak állandó jellegűek. Ezért nehéz is strukturális változásokról beszélnünk. A párizskörnyéki békeszerződésekkel leigázott és lerongyolt Magyarország egy célt ismert csupán: minden áron szabadulni a békeszerződés gazdasági béklyóitól és minden politikai erővel és eszközzel elérni azokat a célokat, amelyeket a nemzet minden tagja egyformán magáénak vallott. A békeszerződés aláírása után Magyarországnak alapvető gazdasági változásokon kellett keresztülmennie, de hasonló változásokat hozott az 1937. óta eltelt néhány esztendő is. A változások nagyrésze a területváltozásokkal kapcsolatos: ezek állandó jellegűek. Másik részük a háború következménye: ezeknek legnagyobb részét konjunkturális változásoknak kell tekintenünk. A területi gyarapodások gazdasági hatásai a magyar nemzetgazdaságot szerkezetében változtatták meg, a konjunkturális eltolódások, a háborús változások inkább átmeneti jellegű gazdasági következményekkel járnak.

Vizsgálódásunk kiindulópontjául az 1937. évet vettük. Az évtizedes gazdasági helyzetváltozásnak ugyanis 1937-ben következett el a csúcspontja. 1938-ban az átmeneti hanyatlás hagyományos tünetei kezdtek mutatkozni. Gyakorlati tapasztalatok alapján, de ugyanakkor érezve a háború előszelét is, erélyes eszközökhöz fordultunk: 1938. első felében bocsátottuk útjára az ötéves gazdasági tervet; az akkor merésznek látszó és öt évre tervezett milliárdos beruházási program keretei az öt év leforgása alatt megtöbbszöröződtek. Az ötéves terv gazdasági hatásai közt egyaránt megtaláljuk nemzetgazdaságunk strukturális és konjunkturális változásait. Éles határvonalat nem vonhatunk a két változás között, többé-kevésbé kapcsolódnak egymással a gazdasági életünkben bekövetkezett eltolódások. A két hatást inkább gyakorlati vonalon kell észlelnünk, a kétféle változás merev, elméleti szembeállítására nem volna helyes. Gyakorlati szempontból jobban megfelelne, ha tartósabb és átmeneti következmények szerint bírálók el az ötéves terv, de ugyan-

akkor a gazdasági és politikai esemény által előidézett változásokat a magyar nemzetgazdaság szerkezetében. Az ötéves terv végrehajtása szervesen bekapcsolódott a magyar háborús gazdaságba: jelentékenyen siettettük az ötéves terv hadfelszerelési részét és ugyancsak nagyobb részesedés is jutott a tervnek a magyar hadsereg kiépítésében és felszerelésében. Ugyanakkor az előirányzatot túl jóval nagyobb összegek jutottak az ötéves tervben szereplő polgári célokra is.

Az eltolódások legnagyobb része összefügg a most folyó háborúval. Elsőnek a magyar hatalmpolitika útját vehetjük. Már a most folyó háború előtt szorosan kiépítettük kapcsolatainkat Németország és Olaszország felé, a balkáni háború kitörése óta aktív módon is résztveszünk a háborúban. A balkáni háború rövid lefolyása után — a háromhatalmi szerződésből is folyó kötelezettségünknek megfelelően — résztveszünk a Szovjet elleni háborúban. A bennünket Olaszországhoz s a Német Birodalomhoz fűző szoros gazdasági kapcsolatok nemzetgazdaságunk szerkezetében is mélyreható változásokat hoztak. Különösen nagy változások következtek be ezen a vonalon külkereskedelmi és devizapolitikánkban, de ugyanakkor termelési és belkereskedelmi politikánkban is. A háborúban való gazdasági részvételünk sokkal súlyosabb, mint a katonai. A háború a termelés és munkaerőgazdálkodás terén eltolódásokat és nehézségeket okoz, s ez természetesen gazdasági életünk szerkezetére is erősen kihat. Valószínűnek látszik, hogy a háborút követő átmeneti gazdálkodás idején még fenn fognak állani azok az eltolódások, amelyeket a háború magával hozott és hosszabb idő telik el addig, amíg az előre még nem látható békés gazdasági rend megvalósul. Minden nagyobb háború után a nemzetgazdaságban szerkezeti változásokat észlelhetünk, a mostani háború előreláthatóan mélyreható következményekkel fog járni az egyes nemzetgazdaságok szerkezetét illetően. Ma a világ minden részében államilag irányított tervgazdálkodás folyik, ennek hirtelen megváltoztatása súlyos megrázkódtatásokkal járna. A háború után a tervgazdálkodást még hosszú ideig fenn kell tartani, de ugyanakkor a legtöbb állam nemzetgazdasága külső segítségre is rászorul, mert a háború tökefogyasztása a világ minden részében erősen túlhaladja az előző világháború méreteit.

A TERÜLETGYARAPODÁS HATASAI

A TRIANONI MAGYARORSZÁG TERÜLETE kétszer békés, kétszer pedig fegyveres úton gyarapodott. Az első bécsi döntéssel a színmagyar lakosságú Felvidéket, a második bécsi döntéssel Kelet-Magyarországot és Észak-Erdélyt kaptuk vissza. Kárpátalját és a Délvidéket fegyveres erővel szereztük vissza. A trianoni Magyarország területe 92.963 km² volt, lakosainak száma 9.3 millió, a mai Magyarország területe 172.204, lakosainak száma 14.7 millió. Területi gyarapodásunk mellett népi gyarapodásunk is jelentős, de mint látjuk, termelésünknek emberi munkaerővel való ellátása nem áll

arányban a területi gyarapodással. A trianoni Magyarország népsűrűsége u. i. a legújabb népszámlálás adatai szerint 100.2, a Felvidéké 87.4, Kárpátalja népsűrűsége 57.3, a visszacsatolt keletmagyarországi és északerdélyi terület népsűrűsége 59.2, a Délvidéké pedig 89.3. Az egész mai Magyarország népsűrűsége 85.2. A nemzetgazdaság rendelkezésére álló munkaerő mennyiségét helyesen ugyan csak a többi termelési tényezővel egybevetve mérlegelhetjük, és a termelési ágak egymásközi arányának síkján mérhetjük le, megállapíthatjuk azonban, hogy a megnagyobbodott ország munkapiacán a kínálat a háborús gazdaság idején ma már egyáltalában nem jelentkezik s a békegazdaságban is előreláthatóan csak csökkent mértékben fog mutatkozni.

A területi és népi erőgyarapodáson túl természetesen legfontosabbak azok a változások, amelyek, nemzetgazdaságunk jövőjét tekintve, szerkezetében állottak elő. Az egyes termelési ágak sorában első helyen a természeti erőiben való gyarapodás, a mezőgazdasági és bányászati nyersanyagokban jelentkező többlet áll. A visszatért területek lakosságának foglalkozási megoszlásából következtethetünk arra, hogy ezeken a területeken nagyobb volt a súlya az őstermelésnek a trianoni területtel szemben.

A mezőgazdasági nyersanyagok szempontjából a Felvidék ugyan javította mezőgazdasági nyersanyagmérlegünket, Kárpátalja, Keletmagyarország és Északerdély viszont lényegesen a mérleg teheroldalára billentette a Felvidék mezőgazdasági nyersanyag-többletét. Kárpátalja és a visszacsatolt erdélyi részek viszont fagazdálkodásunkban hoztak jelentős erőgyarapodást. A mezőgazdasági nyersanyagmérleg jelentkező passzivitását, különösen kenyérmagvak és ipari növények tekintetében, a visszafoglalt Délvidék jelentős mértékben megjavította, de ennek hatásait külkereskedelmi kötelezettségeink miatt nem érezhetjük.

A trianoni békeszerződés Magyarország területét 19.0 millió hektártól (67.0%) fosztotta meg. 7.2 millió hektár (56.5%) szántóföldet, 6.2 millió hektár (85%) erdőterületet és 5.5 millió hektár (68.1%) egyéb kultúrterületet veszítettünk. Ez az óriási veszteség az ország gazdasági életét felforgatta; a csonka országnak teljesen át kellett szerveznie mezőgazdasági termelését. Az első világháború előtti adatokkal szemben u. i. jelentősen megnövekedett a szántóföldek területének aránya, még pedig 45.4%-ról 60%-ra, a szőlőterület 1.1%-ról 2.4%-ra, viszont az erdőterület 25.8%-ról 11.8%-ra csökkent.

Az 1938-tól 1941-ig visszatért területek szintén erős eltolódásokat hoztak a magyar mezőgazdaság szerkezetében. A visszatért területekkel a csonkaország 7.9 millió hektárral gyarapodott. Ebből a szántóföld 3.1, erdőterület 2.5, egyéb kultúrterület 2.3 millió hektár. Magyarország a területvisszacsatolásokkal az elszakított területeknek 41.5%-át szerezte vissza. Még távol áll az ország attól a kedvező területmegoszlási aránytól, amely 1915-ben jellemezte. A területvisszacsatolásokkal 60.7%-ról 50.6%-ra csökkent a szántóföldek aránya, az erdőterület aránya viszont 12.0%-ról 20.7%-ra emelkedett.

dett, azonban még nem közelítettük meg a világháború előtti 45.4%, illetve 25.8%-os arányt.

A területviSSzacsatolások — amint látjuk — erős eltolódásokat okoztak a mezőgazdaság kultúrterületének felépítésében. Kettős feladatot kellett megoldania a magyar mezőgazdasági politikának. Egyrészt a visszatért területek termelését kellett összhangba hoznia a csonkaország termelési politikájával, másrészt be kellett vonni az új területeket a háborús mezőgazdasági termelésbe is. A nehézségek ezen a síkon jelentősek voltak. A Felvidék és Kárpátalja Csehszlovákiához, tehát ipari államhoz tartozott, a többi terület viszont az agrárjellegű Romániához és Jugoszláviához. Csehszlovákia igyekezett megteremteni a mezőgazdasági önellátást, amit a legutolsó években sikerült is elérnie, viszont a két agrár utódállam a magyarlakta területeken nem helyezett súlyt a mezőgazdaság fejlesztésére. A viSSzacsatolások után a magyar agrárpolitikának termeléspolitikai és földbirtokpolitikai vonalon kellett megteremtenie az ország-részek közötti egyensúlyt. Az egyensúly megteremtése termelési szempontból már megtörtént, földbirtokpolitikai vonalon pedig még folyik.

A területi megoszlás mellett eltolódást látunk a vetésterületek arányának változásában is. A visszatért területek a trianoni ország búzavetésterületét 21, a rozs vetésterületét 19, az árpaét 28, a zabét 48, a tengeriét 32, a burgonya vetésterületét pedig kerekén 60%-kal emelték. A vetésterületek emelkedésének hatásait a háború, másrészt az ország közellátásából kieső Délvidék miatt nem tapasztalhatjuk, mert a keleti viSSzacsatolt területeknek (Kárpátalja, Kelet-magyarország és Északerdély) passzív a mezőgazdasági nyersanyagmérlegük.

Jelentékenyen erősödött az ország állatállománya is. Szarvasmarha- és juhállományunkat különösen Északerdély és Kárpátalja gazdagította, sertés- és loállományunkat pedig különösen a Délvidék és kisebb mértékben a Felvidék. A háború az általános európai takarmányhiány miatt ugyan csökkentette a magyar állatállományt is és a magyar háborús agrárpolitika épen ezért a tenyészállatállomány fenntartására és további fejlesztésére fekteti a súlyt, hogy a háború után az állatállomány regenerálása jó úton és gyorsan legyen keresztülvihető.

A trianoni békeszerződés különösen bányászati és ipari téren sujtotta a legkeményebben Magyarországot. A magyar ipartelepeknek majdnem a fele az ország peremrészein, a nyersanyagok közelében helyezkedett el. A Felvidék, Kárpátalja és különösen Északerdély viSSzacsatolása hozott számottevő erőt az ország iparának. A mai Magyarországon 1941. végén végrehajtott gyáripari termelési és üzemi statisztikai feldolgozás eredményei 5.379 gyári jellegű ipartelepről számolnak be. Ebből — hála az első világháborút követő magyar iparfejlesztésnek — a trianoni területre esik 4.107, a felvidéki területsávra 288, Kárpátaljára 84, a keletmagyarországi és északerdélyi területekre 579 s a visszafoglalt délvidéki területre 321 ipartelep. A gyársűrűség, vagyis a 100 km²-re átlag jutó gyárak száma a trianoni területen 1938. óta 4.30 és 4.42 között mozgott, a

felvidéki területsávon 2.21, Kárpátalján 0.39, az erdélyi részeken 1.14 és a Délvidéken 2.80 volt.

Az *energiagazdálkodás* terén még ma is a szén a legnagyobb energiahordozója a magyar ipari termelésnek. Szénellátásunk a területvisszacsatolások folytán nehezebbé vált, mert a visszatért területek szénben sokkal szegényebbek, mint a trianoni terület. A Felvidéken egy, Erdélyben pedig szintén csak egy jelentősebb szénbányánk került vissza és ezeknek a szénbányáknak is olyan kedvezőtlen a fekvésük, hogy viszonylag nagy kapacitásuk ezidőszereint nem aknázható ki kellő mértékben. Másik fontos energiaforrásunk az ásványolaj. A harmincas évek közepén a trianoni területen az ásványolajbehozatal még kb. 20.000 vagon volt. Rövid néhány év alatt sikerült a magyar ásványolajtermelést annyira fokozni, hogy magunkat függetleníteni tudtuk a behozataltól és szükség esetén kivitelre is jut. Erdélyi földgázelőfordulásaink is igen reményteltek. Energiagazdaságunk Kárpátalja és az erdélyi részek visszatérésével kedvezőtlennek mutatkozik, de felhasználatlan vízierőben nagy mértékben gyarapodtunk. A vízierő kihasználásának megszervezése folyamatban van. Itt elsősorban Kárpátalján a Tiszaluc és Kesznyéten községek határában épülő vízierőműre gondolunk, továbbá a székelyföldi és erdélyi erőtelepekre.

A magyar nemzetgazdaság szerkezetében lényeges változásokat találunk az *ipari nyersanyagellátást* tekintve is. Magyarország a világ egyik legnagyobb bauxit-előfordulási helye, vasércben a fokozott hadiipari tevékenység miatt nem túlságosan kedvező a helyzet, bár a Felvidék visszacsatolásával gazdag előfordulások kerültek vissza. Az erdélyi részek visszatértével a többi fém szempontjából is javult a helyzet, bár az itteni termelés (réz, ólom, ón, arany és ezüst) nem fedezi a belföldi szükségletet.

A megnagyobbodott Magyarország gazdasági szerkezetének változásánál helyet kell adnunk a *közlekedés és a külkereskedelem* terén beállott eltolódásoknak is. A vasútak hossza a trianoni ország vasúthálózatához viszonyítva 43.4%-kal, a közutak hossza pedig 41%-kal gyarapodott. Jelentős nagyobbodást értünk el a víziútaknál is. A Duna hajózható hosszának egynegyed részében folyik át magyar területen, a Tisza pedig teljes hosszában magyar területre került vissza. A vasúti közlekedésben egyrészt a háborús szállítások, másrészt a visszacsatolt területeken — különösen Észak-erdélyben — a gördülőanyag hiánya okoz nehézségeket. A visszacsatolások több vasútvonalat megszakítottak. A felvidéki területsávon megszakadt vasútvonalon sikerült peage-forgalmat biztosítanunk, Erdélyben azonban nehéz terepen és a háborús nyersanyag-nehézségek ellenére új összekötő vasútvonalat kellett építenünk a Székelyföld felé, amely a vasútvonal megépítéséig csak egy keskenyvágányú vasút révén függött össze az ország vasúti hálózatával.

A területgyarapodás külkereskedelmi hatásainak vizsgálatánál meg kell jegyeznünk azt, hogy a trianoni ország és a visszacsatolt területek a szétszakítottság éveiben is gazdaságilag kiegészítették egymást, a kölcsönös árucseré — különösen az erdélyi területekkel

— a fennálló vámfalak ellenére is számottevő maradt. Az egységes magyar vámterületen a trianoni ország és a visszacsatolt területek közötti áruforgalom természetesen megsokszorozódott. A Felvidék ipari ellátását a trianoni területnek kellett teljesítenie, de hasonló a helyzet a többi visszacsatolt részen is. Az anyaország iparcikk-szállításai, melyeket a visszacsatolásig a cseh, román és szerb vám- és kontingenspolitika saját iparuk javára erősen megnehezített, a háborús termelés ellenére is emelkedést mutatott. De a visszacsatolt területek nyersanyagfőlölegeinek is csak kis töredéke jutott az anyaországba, ezen a téren is nagyobb eltolódásokat hozott a területnagyság. Az árucseré azonban a visszacsatolt területeken folyamatban lévő vagy készülő beruházások alapján konjunkturalisan fokozódott, vagy fokozódni fog az eljövendő békegazdaságban (út- és vasútépítés, új ipartelepek, energiaforrások építése stb.). A nyersanyagbázisok közelében születő új ipartelepek várható felépítése is nagyjelentőségű árucseréváltozásokat hoz magával. A megnagyobbodott Magyarország az árucserének ezzel a fokozódásával fokozatosan realizálni fogja mindazokat a nemzetgazdasági előnyöket, melyeket a területgyarapodással de jure megszerzett. A háború alatt külkereskedelmi forgalmunk jelentősen növekedett ugyan, de normális gazdasági és politikai időkre értékelve statisztikai szempontból minden valószínűség szerint csökkenés várható külkereskedelmünk volumenében, mert az eddig külföldnek számított területekkel lebonyolított forgalom egy része belföldi forgalommá változott át, ezzel szemben — különösen nyersanyagellátás terén — jelentős csökkenés várható behozatalunkban. A visszatért területeknek a külfölddel lebonyolított áruforgalma viszont kisebb mértékben emeli a magyar külkereskedelmet kiviteli és behozatali oldalon egyaránt.

A területgyarapodásnak a magyar nemzetgazdaságra gyakorolt hatásai *kettős feladatot* róttak gazdaságpolitikánk irányítóira. Elsősorban el kellett végeznünk az *egybehangolás* nehéz munkáját, mert az erőket csak akkor lehet a további fejlődés szolgálatába állítani, ha az egyes területrészek gazdasági fejlődésének törései ki vannak egyenlítve. A kiegyenlítődes folyamán másodszorban erős *tőkeszükséglet* is jelentkezett, amelyet nagyrészt a trianoni területnek kellett előteremtenie (erdélyi beruházási kölcsön, erdélyi nyereménykölcsön). A területvisszacsatolások általában nagyobb nemzeti és gazdasági önállóságra juttatták Magyarországot és nagyobb jelentőséget kölcsönöztek Magyarországnak a most folyó háborúban az európai országok között.

HABORÚS GAZDASÁG

A HADIGAZDALKODÁS a váltakozó katonai helyzet mindenkori kényszerítő hatása alatt alakult ki. A nemzetgazdasági termelőerők kiválasztása nem a szabad verseny alapján történik, hanem az állam részéről külön e célra felállított szerv útján. A háborús gazdaságot nem is nevezhetjük »államilag irányított tervgazdaságnak«, mert a

termelés irányítása a nyersanyagellátáson, a munkaerőgazdálkodáson és tőkeellátáson kívül a háborúban való részvétel mérvétől is erősen függ.

A hadigazdálkodás előtt két nagy cél lebeg: az egyik, hogy a hadvezetés rendelkezésére bocsássa a nemzet termelőerőit, a másik pedig, hogy a lehetőséghez képest megőrizze a pénzürték és az áralakulás egyensúlyát. A háborús erő kifejtés hiábavaló, ha nem tudjuk a hadvezetés számára biztosítani a megkívánt termelőerőket, de hibás akkor is, ha utat enged az árszínvonal emelkedésének és annak arányában a pénztérték romlásának. Az árszínvonal emelkedése ugyan nem kerülhető el a háborús gazdaságban a járulékos vásárlóerő miatt, de a meghozott rendszabályok a legtöbb országban kézben tartják az árak alakulását.

Az első világháború tapasztalatai arra készítették a hadviselő, sőt a semleges országokat is, hogy háborús gazdaságukat fokozott figyelemmel szervezzék meg. Magyarország agrár-ipari állam, így mindkét szektorra egyformán figyelemmel kellett lennie a háborús gazdaság megszervezése közben.

A háborús magyar mezőgazdaságnak nehéz feladatokkal kell megküzdenie. Biztosítani kell az ország közellátását, de ugyanakkor fokozottabban kell termelnie ipari növényeket, hogy az ipart nyersanyaggal lássa el. Ez a fokozott termelés természetesen a takarmánytermelés rovására megy. De közrejátszott az utolsó évek kedvezőtlen időjárása is annyiban, hogy keresztülhúzta a háborús tervgazdálkodás várt eredményeit. A kedvezőtlen időjárás mellett a mezőgazdasági termelés nehézségeiben nagy szerepet játszik a munkaerők elégtelensége és a gépek hiánya is.

Magyarország minden háborús nehézség ellenére, a háború kelő közepén fogott hozzá a *mezőgazdaság fejlesztéséhez*, melyről törvényhozási úton, egymilliárd pengős keretben, tíz év alatt végrehajtandó terv alapján gondoskodott. A milliárdos mezőgazdaságfejlesztési törvény célja, hogy biztosítsa a magyar mezőgazdaság békés fejlődését a háború után. De ugyanakkor gondoskodik a törvény arról is, hogy a háború folyamán szükségessé váló termelés-politikai intézkedések anyagi alapjai is meglegyenek. Így a háború folyamán a mezőgazdaságfejlesztési törvény kettős feladatot old meg: biztosítja az úgynevezett sofort-programm keresztülvitelét, de ugyanakkor igyekszik átvezetni a magyar mezőgazdaságot a háborús gazdálkodás többtermelést célzó irányvonalából a békegazdaság minőségi termelésébe. A magyar agrárpolitika jól tudja, hogy az elkövetkezendő békegazdaságban megint csak a minőséggel éri el külföldön eddig is megbecsült és már megszerzett helyét. A háború alatt a programból a kormány azt a részt igyekszik megvalósítani, amelynek nem állja útját a háborús nyersanyag és munkaerőhiány.

Az ipari és a bányászati termelés kétségtelenül erősen fokozódott a háborús gazdaság révén. Nyersanyagellátási, energiaellátási nehézségekkel, mint már fentebb is említettük, a magyar ipar is küzd, de inkább az az aggasztó tünet, hogy vállalataink jelentős része a megnövekedett közterhek következtében pénzügyi szempont-

ból gyengül és ez a szempont nehezzé teszi majd azoknak a feladatoknak az elvégzését, amelyet a háború után, a békegazdaságra való átmenet idején az iparra hárulnának. Az első világháború befejezése után a beruházásra fordított tőkék nagyrésze önfinanszírozás révén állott a magyar ipar rendelkezésére. Most, a háború folyamán, az árellenőrzés a vállalatok keresményét szigorú korlátok közt és nagy nyomás alatt tartja. Az ipar önfinanszírozására a pengő bevezetése óta (1925) 1938-ig 700—800 millió pengő jutott (vitéz Guotfalvy Dorner Zoltán számítása).

A háborús magyar ipar jelentős fejlődésére néhány érdekesebb adattal világítunk rá. 1943 március 13-án járt le az egymilliárdra előirányzott ötéves terv, amely az öt év alatt öt milliárdra bővült. A magánvállalatok férfi-tisztviselő létszáma 18%-kal, a női tisztviselőké 72%-kal, az ipari és kézműipari munkásság létszáma pedig 41%-kal emelkedett az ötéves terv keresztülvitele folyamán.

A *közellátás terén* Magyarországon nem lehetett bevezetni az általános érvényű jegyrendszert, amely mindenki számára egyenlő fejadagokat biztosít, mert aránytalanul megnövelte volna a háborús fogyasztást. Általánosan csak a kenyér, a liszt, a cukor és a zsír (utóbbi csak a városokban) került eddig adagolással a fogyasztóhoz. A húselosztás, a burgonya és szappan adagolása ma sincs minden magyar városban jegyrendszerhez kötve.

A *kenyérigabona elszámolása* a háború első két évében az elszámoltatás rendszerén nyugodott. Ez az eljárás nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, a körülmények hatása alatt a rekvirálás eszközehez kellett nyúlni. Az egyéni elszámoltatás ugyan igazságosnak látszik, gyakorlatilag azonban nem lehet megnyugtató módon megállapítani, hogy mekkora a felesleg, ami igénybe vehető. Ezt a bizonytalanságot váltja fel a most bevezetett Jurcsek-terv *kivetéses rendszere*. A kivetési rendszer a szükségletekből indul ki. Magyarország ezzel a rendszerrel a mezőgazdaságba is bevezeti azt a tervszerűséget, amely a totális háborúban álló nemzet hadigazdálkodásának nélkülözhetetlen alapja.

A magyar *árpolitika* a háborús gazdaság kezdetén a rögzített árakhoz ragaszkodott. A nyersanyagdrágulás és áruhiány később árpolitikánkat az előállítási árhoz mértén rugalmassá tette. Árszínvonalunk emelkedése kapcsolatban van a behozatali cikkek árának és a munkabérek általános emelkedésével is.

Az *állami kiadások* a háború kitörése óta a nagyobb szükségleteknek megfelelően emelkedtek. Az 1938—39. költségvetési év 1.33 milliárd pengővel zárult, 1941-ben 2.8 milliárd, 1942-ben 3.26 milliárd, az 1943-re előirányzott állami kiadások végösszege pedig 4.25 milliárd pengő. Természetesen 1938—39-ben még nem szerepeltek költségvetésünkben a visszatért területek. Az állami kiadások a nemzeti jövedelmek több mint 40%-át emésztik fel, ami világviszonylatban még igen kedvező arány.

A *Külkereskedelmünk* a háború folyamán általában jelentős aktívumokkal zárul. Az elmúlt évben több mint 200 millió pengő aktívummal zártunk, ez az összeg Németországgal és Olaszországgal

fennálló kereskedelmi kapcsolatainkból adódott, fedezése a magyar hitelpiacot terheli.

Átmeneti jelenség a magyar háborús gazdaságban a *munkaerőhiány* is. A mezőgazdaság munkáshiánnyal küzd, a magyar iparnak legnagyobb gondja a szakmunkások utánpótlásának a kérdése. A katonai szolgálatra behívott munkaerők pótlását Magyarország nem tudja sem hadifoglyokkal, sem külföldi munkásokkal pótolni, így a belső munkaerő-piac megszervezése vált sürögősen szükségessé. A legnagyobb nehézséget az okozza, hogy nincs felfektetve megfelelő munkásnyilvántartás, enélkül magasabb értelemben vett munkaerőirányítás el sem képzelhető.

A háborús nemzetgazdaságban bekövetkezett eltolódásokat ismertettük főbb vonásaiban. Az eltolódások nemcsak a magyar nemzetgazdaságban állottak elő, hanem a hadviselő és nem hadviselő államokban egyaránt. A mostani háború az első totális háború a világtörténelemben, amely nemcsak a hadviselő államok anyagi erőit veszi teljesen igénybe, hanem csaknem az egész világ-gazdaságot.

A háború a nemzetgazdaság szerkezetének majd minden pontján változásokat idézett elő. Ám az, hogy e változások mennyiben maradnak fenn a háború lezajlása után is, főként attól függ, hogy mennyiben veszi még igénybe a háború a nemzetgazdaságok anyagi erejét, meddig tart az átmenetgazdaság, amíg a háborús gazdasági struktúra átadja helyét a békés gazdaság felépítésének. Mindkét oldalon készülnek tervek az eljövendő békegazdaságra, de ezeknek megvalósítása még számos előre nemlátott körülménytől függ.

A NEHÁNY ESZTENDŐ ALATT BEKÖVETKEZETT gazdasági változások bírálata nem időszerű. A változásokban még benne élünk, a kritika a jövő feladata, de ugyanakkor a jövő feladata lesz az is, hogy a mostani változásokból olyan eredményeket szűrjön le, amelyek később okulásul szolgálnak. Csak vázaltszerűen mutattuk be nemzetgazdaságunk szerkezetének változásait, ezek részletes ismertetése katonai érdekből nem időszerű. A háború folyamán lezajlott változások részletes taglalása és bírálata azonban a közgazdaságtudomány egyik nagyfontosságú feladata lesz a háború végétével.

HANTOS LASZLÓ